

دانشگاه پیام نور
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد
رشته برنامه ریزی درسی
گروه علوم تربیتی

عنوان پایان نامه:

جایگاه تربیت مدنی (شهروندی) در کتاب‌های تعلیمات
اجتماعی دوره ابتدایی در سال ۹۰-۸۹

نجیبه محمدی سم‌چولی

استاد راهنما:

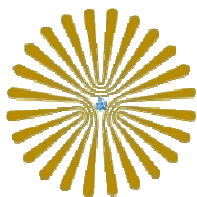
جناب آقای دکتر حبیب‌ا... نجفی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر مهران فرج‌اللهی

خرداد ۱۳۹۱

رسالة محمد



دانشگاه پیام نور
دانشکده علوم انسانی
مرکزی

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد
رشته برنامه ریزی درسی
گروه علوم تربیتی

عنوان پایان نامه:

جایگاه تربیت مدنی (شهروندی) در کتاب‌های تعلیمات
اجتماعی دوره ابتدایی در سال ۹۰-۸۹

نجیبه محمدی سم‌چولی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حبیب‌ا... نجفی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر مهران فرج‌اللهی

خرداد ۱۳۹۱

شماره
 تاریخ
 پیوسته



دائمی

تصویب نامه

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم تربیتی (برنامه ریزی درسی)
 نجیبه محمدی سم چولی

تحت عنوان :

" جایگاه تربیت مدنی (شهروندی) در کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره ابتدائی در

سال ۹۰-۸۹"

تاریخ دفاع : ۱۳۹۱/۰۳/۰۹ ساعت : ۸

نمره :۱۹..... درجه ارزشیابی : عالی

هیات داوران :

داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
استاد راهنما	جناب آقای دکتر حبیب اله نجفی هزار جریبی	استاد	
استاد مشاور	جناب آقای دکتر مهران فرج الهی		
استاد داور	جناب آقای دکتر سید محمد شبیری		
استاد داور	سرکار خاتم دکتر فتانه - شی جعفری	استاد	
نماینده تحصیلات تکمیلی			

شهری، خیابان ابن بابویه
 ابتدای خیابان شهسود
 مهر فاندین، پلاک ۱۰۰
 شهسود، تهران، شماره ۹۰
 کد پستی: ۱۸۶۶۶۶۸۸
 تلفن: ۳۳۸۸۵۱۱-۱۵
 ۳۳۸۹۹۶۲-۶۶
 ۳۳۸۹۹۳۸
<http://nlai.gov.ir>

اینجانب **نجیب محمدی** دانشجوی ورودی سال **۸۸** مقطع کارشناسی ارشد رشته **برنامه ریزی درسی** گواهی می نمایم چنانچه در پایان نامه خود از فکر، ایده و نوشته دیگری بهره گرفته ام با نقل قول مستقیم یا غیر مستقیم منع و مآخذ آن را نیز در جای مناسب ذکر کرده ام. بدیهی است مسئولیت تمامی مطالبی که نقل قول دیگران نباشد بر عهده خویش می دانم و جوابگوی آن خواهم بود. دانشجوی تأیید می نماید که مطالب مندرج در این پایان نامه (رساله) نتیجه تحقیقات خودش می باشد و در صورت استفاده از نتایج دیگران مرجع آن را ذکر نموده است.

نام و نام خانوادگی دانشجو

تاریخ و امضاء **۹۱/۳/۹**

اینجانب **نجیب محمدی** دانشجوی ورودی سال **۸۸** مقطع کارشناسی ارشد رشته **برنامه ریزی درسی** گواهی می نمایم چنانچه براساس مطالب پایان نامه خود اقدام به انتشار مقاله، کتاب، و ... نمایم ضمن مطلع نمودن استاد راهنما، با نظر ایشان نسبت به نشر مقاله، کتاب، و ... و به صورت مشترک و یا ذکر نام استاد راهنما مبادرت نمایم.

نام و نام خانوادگی دانشجو

تاریخ و امضاء **۹۱/۳/۹**

کلیه حقوق مادی مترتب از نتایج مطالعات، آزمایشات و نوآوری ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه پیام نور می باشد.

ماه و سال

خرداد ۳۹۱

تقدیم به:

امام زمان عجل... و شهدا

پدر و مادر عزیزم

و آنان که حلاوت به ثمر رساندن میوه‌های زندگیشان را با نثار لذایذ عمر گرانبهای

خود معامله نمودند و با اعمال خیر خود، همواره در هستی جاری گردیدند.

با سپاس از

خداوند متعال که این اثر حاصل نمی شد جز با لطف و عنایت بی کرانش.

با تشکر از

استاد فرزانه جناب آقای دکتر حبیب‌اله نجفی هزارجریبی

که با بزرگواری و شکیبایی خود زحمات زیادی را متقبل شدند و در همه مراحل تحقیق از راهنمایی‌های عالمانه، صمیمانه و بی‌شائبه خود در تنظیم، این پژوهش دریغ ننموده‌اند

و با قدردانی از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر مهران فرج‌اللهی

و کلیه اساتیدی که در طی تحصیل افتخار شاگردیشان را داشتم و دوستانی که در این راه

مشوقم بوده‌اند.

چکیده

یکی از رسالت‌های عمده نظام آموزشی و پرورش اجتماعی ساختن افراد است. و آموزش و پرورش در جوامع امروزی، به‌عنوان کلیدی‌ترین نهاد آموزشی در جهت توسعه همه‌جانبه به‌شمار می‌رود. آموزش و پرورش باید به کودکان و نوجوانان کمک کند تا شهروندانی مسئول و مشارکت‌کنندگانی فعال در امور زندگی اجتماعی و فرهنگی، یادگیرندگانی موفق و علاقه‌مند و افرادی متکی به خود و قابل اعتماد بار آیند.

پژوهش حاضر با توجه به ضرورت تربیت مدنی(شهروندی) در دانش‌آموزان در جستجوی جایگاه تربیت مدنی در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی پایه سوم تا پنجم ابتدایی است. لذا نوع تحقیق کاربردی و روش مورد استفاده در این تحقیق کیفی به‌کمک تحلیل محتوای متن است. این بررسی با استفاده از ابزار چک‌لیست که دارای ۱۸ مصداق است صورت گرفته است. بدین منظور با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی پایه سوم تا پنجم ابتدایی در سال ۱۳۸۹ مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که کتاب‌های موردنظر در حد متوسط تا خوب به تربیت مدنی پرداخته است و تربیت مدنی در این کتاب‌ها جایگاه نسبتاً خوبی را دارد.

کلید واژه‌ها: تربیت مدنی(شهروندی)^۱، کتاب درسی، دوره ابتدایی، تعلیمات اجتماعی

^۱ . citizen ship

فهرست مطالب

فصل اول (کلیات تحقیق)

مقدمه	۲
بیان مساله	۴
اهمیت و ضرورت تحقیق	۷
اهداف پژوهش	۱۰
سوالات پژوهش	۱۰
تعاریف نظری و عملیاتی متغیرها	۱۲
تعاریف نظری متغیرها	۱۲
تعاریف عملیاتی متغیرها	۱۳

فصل دوم (ادبیات تحقیق)

بخش اول: چارچوب نظری	۱۵
مقدمه	۱۵
اهمیت نهاد آموزش و پرورش	۱۷
کارکرد نظام آموزش و پرورش	۱۷
کارکردهای آشکار آموزش و پرورش	۱۸
انتقال فرهنگ	۱۸
اجتماعی کردن افراد	۱۸
پرورش و رشد شخصیت کودکان و نوجوانان و جوانان	۱۹
تربیت و تأمین نیروی انسانی جامعه	۱۹
مفاهیم و تعریف برنامه درسی	۱۹
کتاب درسی	۲۰
محتوا	۲۱
آموزش و پرورش ابتدایی و ضرورت توجه به آن	۲۲
اصول آموزش و پرورش ابتدایی	۲۲

۲۳ برنامه‌ریزی درسی در آموزش ابتدایی
۲۴ اصول روانشناختی در برنامه ریزی دوره ابتدایی
۲۴ اهمیت و ضرورت درس مطالعات اجتماعی
۲۵ مطالعات اجتماعی چیست؟
۲۷ مهارت‌های اجتماعی
۲۹ اهداف کلی مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی
۳۰ حیطه شناختی
۳۱ حیطه عاطفی
۳۲ حیطه روانی-حرکتی
۳۳ اهداف اجتماعی در پایه‌ی سوم ابتدایی
۳۴ اهداف اجتماعی در پایه‌ی چهارم ابتدایی
۳۵ اهداف اجتماعی در پایه‌ی پنجم ابتدایی
۳۶ ساحت‌های تربیتی
۳۶ ساحت سیاسی
۳۷ ساحت اجتماعی
۳۸ معنی و مفهوم تربیت
۳۹ تربیت مدنی (شهروندی)
۳۹ مفهوم تربیت شهروندی
۴۱ شهروند کیست و شهروندی یعنی چه؟
۴۳ بررسی شهروند به لحاظ تاریخی
۴۴ ضرورت تربیت شهروندی
۴۶ آموزش و پرورش و رسالت تربیت شهروندی
۴۸ برنامه‌ریزی و تربیت شهروندی
۴۹ نظام آموزشی مردم‌سالار لازمه تربیت شهروندی
۵۰ شهروندی و مهارت‌های زندگی
۵۱ مؤلفه‌های تربیت شهروندی

۵۵ تربیت مدنی از دیدگاه اسلام
۵۶ ابعاد تربیت مدنی
۵۸ بخش دوم: پیشینه پژوهش (پژوهش‌های انجام شده در ارتباط با موضوع)
۵۸ پژوهش‌های انجام شده در داخل کشور
۶۳ پژوهش‌های انجام شده در خارج

فصل سوم: روش‌شناسی پژوهش

۷۰ مقدمه
۷۰ روش پژوهش
۷۰ ابزار اندازه‌گیری
۷۱ جامعه آماری
۷۱ نمونه و شیوه نمونه‌گیری
۷۲ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۷۲ مراحل انجام پژوهش

فصل چهارم: تحلیل یافته‌های پژوهشی

۷۶ مقدمه
۷۷ بررسی سؤال اول پژوهش
۷۹ بررسی سؤال دوم پژوهش
۸۱ بررسی سؤال سوم پژوهش
۸۳ بعد شناخت مدنی
۸۳ بررسی مصداق آگاهی از ساختار حکومت و وظایف آنها
۸۵ بررسی مصداق آگاهی از نهادها و مؤسسات رسمی و غیررسمی
۸۷ بررسی مصداق آشنایی با میراث فرهنگی و شخصیت‌های برجسته
۸۹ بررسی مصداق شناخت آرمان‌های اصلی و ارزش‌های معنوی
۹۱ بررسی مصداق آگاهی از حوادث و رویدادهای جامعه
۹۲ بررسی مصداق آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی
۹۴ بررسی سؤال چهارم پژوهش

۹۶ بررسی سؤال پنجم پژوهش
۹۸ بررسی سؤال ششم پژوهش
۱۰۰ بعد نگرش مدنی
۱۰۰ بررسی مصداق وطن دوستی و علاقه به نمادهای میهنی
۱۰۲ بررسی مصداق علاقه به محیط زیست
۱۰۳ بررسی مصداق علاقه مندی به مقررات و نظم
۱۰۵ بررسی مصداق احساس مسئولیت در برابر خود و دیگران
۱۰۷ بررسی مصداق تمایل به ارزش های مهم اجتماعی
۱۱۰ بررسی مصداق احترام به دیگران و آرای آنان
۱۱۲ بررسی سؤال هفتم پژوهش
۱۱۴ بررسی سؤال هشتم پژوهش
۱۱۶ بررسی سؤال نهم پژوهش
۱۱۸ بعد رفتاری
۱۱۸ بررسی مصداق توانایی برقراری ارتباط با دیگران
۱۱۹ بررسی مصداق توانایی شرکت در تصمیم گیری های گروهی و فعالیت های جمعی
۱۲۱ بررسی مصداق اطاعت از قانون
۱۲۳ بررسی مصداق توانایی اتخاذ تصمیمات منطقی و رفتار براساس اصول اخلاقی و مذهبی
۱۲۵ بررسی مصداق توانایی اظهار نظر
	فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری
۱۲۷ مقدمه
۱۲۸ نتایج پژوهش
۱۳۵ نتیجه گیری
۱۳۸ محدودیت ها
۱۳۹ پیشنهادات کاربردی
۱۳۹ پیشنهادات پژوهشی
۱۴۲ منابع و مأخذ

فهرست جداول

- جدول ۱-۲ ابعاد شناختی، عاطفی، رفتاری تربیت مدنی ۵۷
- جدول ۲-۲ پیشینه تحقیق در داخل کشور ۶۵
- جدول ۳-۲ پیشینه تحقیق در خارج کشور ۶۸
- جدول ۱-۴ توزیع فراوانی و درصد سؤال اول پژوهش ۷۷
- جدول ۲-۴ توزیع فراوانی و درصد سؤال دوم پژوهش ۷۹
- جدول ۳-۴ توزیع فراوانی و درصد سؤال سوم پژوهش ۸۱
- جدول ۴-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق آگاهی از ساختار حکومت و وظایف آنها ۸۴
- جدول ۵-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق آگاهی از نهادها و مؤسسات رسمی و غیررسمی ۸۶
- جدول ۶-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق آشنایی با میراث فرهنگی و شخصیت‌های برجسته ۸۸
- جدول ۷-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق شناخت آرمان‌های اصلی و ارزش‌های معنوی ۹۰
- جدول ۸-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق آگاهی از حوادث و رویدادهای جامعه ۹۱
- جدول ۹-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی ۹۳
- جدول ۱۰-۴ توزیع فراوانی و درصد سؤال چهارم پژوهش ۹۴
- جدول ۱۱-۴ توزیع فراوانی و درصد سؤال پنجم پژوهش ۹۶
- جدول ۱۲-۴ توزیع فراوانی و درصد سؤال ششم پژوهش ۹۸
- جدول ۱۳-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق وطن‌دوستی و علاقه به نمادهای میهنی ۱۰۱
- جدول ۱۴-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق علاقه به محیط زیست ۱۰۲
- جدول ۱۵-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق علاقه‌مندی به مقررات و نظم ۱۰۴
- جدول ۱۶-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق احساس مسئولیت در برابر خود و دیگران ۱۰۶
- جدول ۱۷-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق تمایل به ارزش‌های مهم اجتماعی ۱۰۹
- جدول ۱۸-۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق احترام به دیگران و آرای آنان ۱۱۰
- جدول ۱۹-۴ توزیع فراوانی و درصد سؤال هفتم پژوهش ۱۱۲

- جدول ۴-۲۰ توزیع فراوانی و درصد سؤال هشتم پژوهش..... ۱۱۴
- جدول ۴-۲۱ توزیع فراوانی و درصد سؤال نهم پژوهش..... ۱۱۶
- جدول ۴-۲۲ توزیع فراوانی و درصد مصداق توانایی برقراری ارتباط با دیگران..... ۱۱۸
- جدول ۴-۲۳ توزیع فراوانی و درصد مصداق توانایی شرکت در تصمیم‌گیری‌های گروهی و
فعالیت‌های جمعی..... ۱۲۰
- جدول ۴-۲۴ توزیع فراوانی و درصد مصداق اطاعت از قانون..... ۱۲۲
- جدول ۴-۲۵ توزیع فراوانی و درصد مصداق توانایی اتخاذ تصمیمات منطقی و رفتار براساس
اصول اخلاقی و مذهبی..... ۱۲۴
- جدول ۴-۲۶ توزیع فراوانی و درصد مصداق توانایی اظهارنظر..... ۱۲۵

فهرست نمودارها

- نمودار ۴-۱ نمودار فراوانی سؤال اول پژوهش..... ۷۸
- نمودار ۴-۲ نمودار فراوانی سؤال دوم پژوهش..... ۸۰
- نمودار ۴-۳ نمودار فراوانی سؤال سوم پژوهش..... ۸۲
- نمودار ۴-۴ نمودار فراوانی مصداق آگاهی از ساختار حکومت و وظایف آنها..... ۸۴
- نمودار ۴-۵ نمودار فراوانی مصداق آگاهی از نهادها و مؤسسات رسمی و غیررسمی..... ۸۶
- نمودار ۴-۶ نمودار فراوانی مصداق آشنایی با میراث فرهنگی و شخصیت‌های برجسته..... ۸۸
- نمودار ۴-۷ نمودار فراوانی مصداق شناخت آرمان‌های اصلی و ارزش‌های معنوی..... ۹۰
- نمودار ۴-۸ نمودار فراوانی مصداق آگاهی از حوادث و رویدادهای جامعه..... ۹۲
- نمودار ۴-۹ نمودار فراوانی مصداق آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی..... ۹۳
- نمودار ۴-۱۰ نمودار فراوانی سؤال چهارم پژوهش..... ۹۵
- نمودار ۴-۱۱ نمودار فراوانی سؤال پنجم پژوهش..... ۹۷
- نمودار ۴-۱۲ نمودار فراوانی سؤال ششم پژوهش..... ۹۹
- نمودار ۴-۱۳ نمودار فراوانی مصداق وطن‌دوستی و علاقه به نمادهای میهنی..... ۱۰۱
- نمودار ۴-۱۴ نمودار فراوانی مصداق علاقه به محیط زیست..... ۱۰۳
- نمودار ۴-۱۵ نمودار فراوانی مصداق علاقه‌مندی به مقررات و نظم..... ۱۰۵
- نمودار ۴-۱۶ نمودار فراوانی مصداق احساس مسئولیت در برابر خود و دیگران..... ۱۰۷
- نمودار ۴-۱۷ نمودار فراوانی مصداق تمایل به ارزش‌های مهم اجتماعی..... ۱۰۹
- نمودار ۴-۱۸ نمودار فراوانی مصداق احترام به دیگران و آرای آنان..... ۱۱۱
- نمودار ۴-۱۹ نمودار فراوانی سؤال هفتم پژوهش..... ۱۱۲
- نمودار ۴-۲۰ نمودار فراوانی سؤال هشتم پژوهش..... ۱۱۴
- نمودار ۴-۲۱ نمودار فراوانی سؤال نهم پژوهش..... ۱۱۷
- نمودار ۴-۲۲ نمودار فراوانی مصداق توانایی برقراری ارتباط با دیگران..... ۱۱۹
- نمودار ۴-۲۳ نمودار فراوانی مصداق توانایی شرکت در تصمیم‌گیری‌های گروهی و فعالیت‌های
جمعی..... ۱۲۱

- نمودار ۴-۲۴ نمودار فراوانی مصداق اطاعت از قانون..... ۱۲۲
- نمودار ۴-۲۵ نمودار فراوانی مصداق توانایی اتخاذ تصمیمات منطقی و رفتار براساس اصول اخلاقی و مذهبی..... ۱۲۴
- نمودار ۴-۲۶ نمودار فراوانی مصداق توانایی اظهارنظر..... ۱۲۶

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

از وظایف عمده موسسات تربیتی آماده کردن افراد جهت زندگی اجتماعی است برای اینکه افراد بتوانند به طور موثر در زندگی اجتماعی شرکت کنند باید واجد شرایط و صلاحیت‌های خاصی باشند به عبارت دیگر تا افراد یک جامعه مهارت‌ها و عادات معینی را در خود رشد ندهند نمی‌توانند وضعی توأم با موفقیت و رضایت خاطر در زندگی اجتماعی برای خود به وجود آورند. روی این اصل عده‌ای از مربیان یکی از وظایف مدرسه را رشد و توسعه مهارت‌ها و خصوصیات لازم در میان افراد می‌دانند از آنجا که آموزش و تربیت شهروندی سرمایه‌گذاری برای آینده مورد نظر کشور در تمامی ابعاد است، برای اینکه شهروندان جامعه را به حقوق شهروندی‌شان آشنا کنیم و از شهروندان جامعه این انتظار را داشته باشیم که متعهد و مسئول باشند، از همان دوران کودکی مشارکت کردن در زمینه‌های مختلف را ترویج دهیم و یا به طور کلی در هر جامعه‌ای ارزش‌ها، طرز تلقی‌ها، بینش‌ها و مهارت‌ها به همراه الگوها و روش‌های مشارکت در زندگی جمعی یا مدنی به شکل ویژه‌ای منتقل کنیم نیازمند تربیت شهروندمداری می‌باشیم.

دست‌اندرکاران نظام آموزشی کشور ما اگرچه از اوان شکل‌گیری نهاد رسمی تعلیم و تربیت مساعی خویش را بکار انداخته‌اند تا تحقق اهداف مربوط به آموزش‌های مدنی را در قالب کتب درسی مختلفی نظیر دانش اجتماعی (بویژه تعلیمات مدنی)، تاریخ و دیگر دروس فراهم نمایند، تا متریبانی آگاه و شهروندانی قانون‌مدار وارد جامعه شوند، ولی به دلایل فراوان، تحقق بسیاری از آمل و اهداف در این زمینه منتج به نتایج مورد انتظار نبوده است و نهادهای مسئول مدنی و مذهبی همچنان درصدد افزایش آگاهی‌های مدنی و شهروندی دانش‌آموزان هستند و اعتبارات کلانی برای حصول چنین اهدافی را تخصیص می‌دهند. بویژه در این زمینه نقش نهاد تعلیم و تربیت در قیاس با سایر

نهادهای مدنی و مذهبی بی‌بدیل و مثال‌زدنی است. به‌طوری که سهم و نقش آموزش و پرورش در

تحقق و یا عدم تحقق آن بسیار جدی است. (وزیری، جهانی، ۱۳۸۴، ۱۶۹)

از این‌رو در نظام آموزشی برنامه درسی و محتوای آن بهترین ابزار برای تحقق یافتن تعهد

اجتماعی دانش‌آموزان، ایجاد روحیه‌ی مدنی و جامعه‌پذیر ساختن آنان است.